

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ТРАДИЦІЙ ТА ІННОВАЦІЙ

*Знанням немає заміни.
Але перспектива застосування знань лякає.
Е. Демінг*

Досліджуються радикальні зміни в системі освіти, що відбуваються як відповідь на виклики глобальних і локальних чинників сучасної епохи й охоплюються поняттями «модернізація» та «інновація». Проаналізовано зв'язок і взаємну обумовленість глобальних проблем сучасності та кризи освіти. Доведено, що для успішного подолання кризи важливу роль може мати її філософське осмислення та нова освітня парадигма. Визначено, що в онтологічному відношенні філософія освіти є філософією людини і одночасно її способом буття в універсумі культури в контексті модернізації освітньої галузі України.

Ключові слова: філософія освіти, традиція, інновації, глобалізація, модернізація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах реалізації перспективи євроінтеграції, модернізації та реформування усіх сфер життєдіяльності українського суспільства, особливої ваги набуває прагнення вітчизняної освіти перейти на інноваційний алгоритм розвитку. Україна, як власне й весь світ, намагається відшукати соціальну, економічну та науково-технологічну платформу виживання, нову парадигму підготовки людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення до дійсності, але й розвиток людини як її активного суб'єкта й творця [3, с. 135]. Центром цієї парадигми є освіта, що розвивається як відповідь на виклики цивілізації і, одночасно, – як відповідь на потреби людини знайти своє місце та можливості самореалізації у новому глобальному просторі. Освіта, її організація, загальна філософія розвитку, перебувають в епіцентрі дискусій, що розгорнулись нині в світовому інтелектуальному середовищі. Успіх модернізації України залежить від освіти, науки та інновацій. Саме вони забезпечують еволюцію суспільства, культури й людини через соціалізацію та індивідуалізацію, розвиток свідомості, урізноманітнення способів діяльності та форм існування, запуску соціальних проєктів і освітніх реформ. Нашій країні необхідна серйозна, послідовна і довготривала освітня політика, заснована на розумінні цілей інноваційної освіти та реальних можливостей їх здійснення. Для найбільш повного осмислення інноваційної освіти тепер, в умовах зміни ціннісних установок і спроб впровадження нових підходів і технологій в рамках освіти, необхідний загальнофілософський аналіз теоретичних передумов її розвитку. Філософія сприяє аналізу інноваційного освітнього процесу як цілісності, що охоплює все різноманіття проявів освіти, всі види і рівні її особливої стадії розвитку в освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми переконливо свідчать про її важливість і актуальність. За останні роки з'явилась велика кількість публікацій, збірників наукових праць, автори яких досліджують різноманітні аспекти проблем філософії освіти, модернізації освіти, зокрема і вищої. Так, поняття «інновація», «традиція», «інноваційна діяльність», «інноваційний процес» найбільш повно розкриті в роботах австрійського економіста Й. Шумпетера, а також зарубіжних дослідників А. Арора, Д. Бернал, С. Брю, А. Гамбардела, Дж. Лернер, К. Макконнелл, Р. Нельсон, С. Торрізі, С. Штерн та ін. Ці проблеми знайшли своє відображення і в науковому доробку багатьох вітчизняних вчених, зокрема В. П. Андрущенко, Г. О. Балла, В. П. Беха, Л. В. Губерського, М. З. Згуровського, В. Г. Кременя, В. О. Огнев'юка, М. В. Поповича, В. В. Рибалка, М. Х. Розова, Л. А. Чекаля та ін., які обґрунтували пріоритетність інноваційних процесів в рамках переходу до особистісно-орієнтованого підходу в освіті. Всі дослідники, хоча і є прихильниками відмінних між собою концепцій гуманітарної освіти, погоджуються з тим, що саме духовна еволюція людини, її розвиток – це безальтернативний шлях розвитку вищої освіти. У той же час накопичений сучасною наукою матеріал свідчить про те, що розробка сучасних проблем філософії освіти, інновацій, здійснюється вельми нерівномірно, значна частина публікацій зосереджена на дослідженні важливих, однак часткових і переважно внутрішньосистемних проблем освіти.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). *Метою даної статті є дослідження однієї з головних проблем освіти – підвищення якості функціонування освітньої системи та гарантованість цієї якості – тісним чином пов'язана з інноваціями, взаємозв'язку та взаємозумовленості кризи освіти і глобальних проблем сучасності, сучасного стану філософії освіти, проблематики її самовизначення. Актуальність дослідження обумовлена потребами суспільної практики та загальними закономірностями соціокультурної трансформації суспільства, які на початку XXI століття значно загострили проблему взаємної адаптації освіти і суспільства. Актуальними завданнями звернення до даної теми стають необхідність нового підходу до освіти та зміна концептуальних меж філософії освіти.*

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні інновації у вищій школі розуміються не стільки як реалізація в освіті антропологічних і філософських концепцій людини і культури, що було характерно для другої половини минулого століття, скільки як відповідь на виклики часу, враховуючи вимоги ринкової економіки й процеси входження України в європейську світову спільноту. Причиною цього є також й переважно індустріальна модель вітчизняної економіки, застаріла або недостатньо реорганізована система освіти, відсутність стратегії формування особистості інформаційної доби. Освіта формує особистість у всій її багатовимірності, а не просто дає знання і професію. Звідси – провідна, пріоритетна роль освіти, знання, особливо наукового, а не лише знання загальноінтелектуального у житті особистості й соціуму. В умовах глобалізації не зменшується, не зникає, а навпаки, актуалізується завдання зміцнення внутрішньонаціональних, громадянських зв'язків, патріотичного єднання нації, народу, а отже, – вироблення відповідних почуттів у громадян. Бо ж глобалізація – це не тільки тенденція до єдності світу, а й до загострення – у цивілізованих межах – конкуренції між державами-націями.

Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, можливостей і свободи вибору в освіті, модернізації її змісту, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя, розвитку державно-громадської моделі управління. Ключовим завданням освіти у XXI сторіччі є розвиток мислення, орієнтованого на стаке майбутнє. Філософія освіти XXI століття постає засобом інтеграції науки, політики щодо науки і управління знаннями у сучасному його інтегруючому баченні мікро- і макроперспектив процесів творення, виробництва, трансферу, трансформації та використання знання [5, с. 15]. Складність обговорення проблеми освіти полягає в тому, що, з одного боку, вона орієнтує людину на зразок, а з іншого – саме потребує визначення цього зразка. Наявність зразка передбачає існування «незалежного» суб'єкта пізнання, як це прийнято в класичному ідеалі раціональності, в будь-якому просторі і будь-якому часі здатного формувати істинні судження. Але коли в суспільстві зникає віра в незаперечний авторитет усталених зразків, освіченість як нове осмислення світу залишається поки біднішим, ніж традиційна освіти. Сфера освіти актуально потребує визначення місця традицій як фіксованих форм збереження і передачі соціокультурного досвіду. Традиції забезпечують стійку спадкоємність способів здійснення цієї передачі при взаємодії всередині поколінь і між ними в рамках відносно загального розуміння та інтерпретації накопичених смислів і значень. При цьому слід пам'ятати про тісний зв'язок національного та універсального, що особливо актуально в добу глобальних комунікацій та зміни уявлень про суб'єктно-об'єктні взаємовідносини [2, с. 35]. Саме тому більш очевидним стає, що традиційна, знаннева

парадигма виконує лише функцію адаптації освіти до існуючих умов життя, у той час як інноваційна освіта спрямована в майбутнє, на випередження, задаючи вектор розвитку освіти на найближчу та віддалену перспективи. Отже, традиційна (технократична) модель освіти має уступити місце новій, креативній і динамічній.

Інноваційна освіта постає новою моделлю постіндустріального суспільства. Поняття «інновація» в освіті використовується в сенсі, найбільш близькому позиції Йозефа Алоїза Шумпетера – австрійського та американського економіста, соціолога та історика економічної думки, висловленої на початку ХХ ст. Він пов'язав інновації зі «здійсненням нових комбінацій», тобто зазначив, що будь-яке нововведення є унікальною вибіркою ресурсів з наявних знань (концептуальних положень, теорій, методик), матеріальних, фінансових та інших ресурсів. Причому результати нововведення служать в свою чергу компонентами при формуванні рішень для майбутніх завдань. Інноваційність є принципово важливою відповіддю на виклики сучасності. Це гнучкість системи освіти, її відкритість до нового (причому «нового» не лише у технологічному, а й у світоглядному сенсі!), наявність конкурентоспроможних національних та транснаціональних проектів у світовому співтоваристві. В освітній сфері інновація – це вибірка з наявного багажу ресурсів культури, здійснена при управлінні самим освітнім процесом. Як зазначе У.Демінг, система глибинних знань не претендує на роль «вичерпного» знання. Вона не обмежує своїх послідовників якимось набором догматів. Швидше її потрібно сприймати як методологічну основу та інструмент, за допомогою якого можна досягти справжнього розуміння в самих різних галузях знання. Тобто такого роду розуміння, яке дозволяє знаходити ефективні, часто інноваційні рішення та уникати непотрібних ризиків і втрат [4, с. 13].

На жаль, сьогодні в Україні, інноваційність вищої освіти ще не набула достатнього рівня ефективності, що є результатом певної непослідовності та низької ефективності державної освітньо-наукової та інноваційної політики. Як наслідок, соціально-економічний розвиток держави відбувається без належного інтелектуального забезпечення. Українська вища школа дедалі більше схиляється у бік підготовки користувачів, а не генераторів нових знань, нових технологій, фахівців для забезпечення потреб інноваційного розвитку держави. Якість вітчизняної освіти, освітні стандарти та норми не завжди відповідають потребам, існуючим світовим стандартам, які висуваються до змісту освіти, до підготовки педагогічних кадрів, їх навчально-методичного забезпечення. Сучасний студент зустрічається з широким спектром освітніх технологій, більшість з них видається під маркою інноваційності. Велика кількість і різноманітність педагогічних експериментів, а експеримент, «за визначенням», може мати і негативний результат, кваліфікується як свідчення нестійкості уявлень суспільства про цілі і завдання освіти. Інноваційні напрацювання фахівців, що пропонують певні прогресивні зміни в системі освіти, часто не знаходять втілення через нестачу коштів, неузгодженість дій управлінських структур, раціональної системи відбору, апробування та впровадження інновацій в освітній галузі, належного моніторингу отриманих результатів тощо. Залишається без змін старий ландшафт вищої освіти, який не відповідає загальній програмі інноваційних трансформацій і вимагає негайної диверсифікації системи вищої освіти. Стратегічний напрямок розвитку передбачає забезпечення єдності наукової і освітянської діяльності та інтеграцію останніх з виробництвом, що дозволяє динамічно реагувати на потреби «нової економіки» та використовувати нові знання для вдосконалення навчального процесу. Модернізація системи вищої освіти в Україні характеризується поєднанням традицій, що склалися у вітчизняній вищій школі, з новими ідеями, що пов'язані із входженням України у європейський та світовий освітній простір. Для системи університетської освіти характерні сучасні інноваційні тенденції: орієнтація на європейські та світові освітні стандарти, розвиток багаторівневої освітньої системи, потужне збагачення ВНЗ сучасними інформаційними технологіями, широке включення в систему Internet, розвиток інноваційних технологій навчання, створення університетських комплексів, поширення дослідницько-експериментальної роботи з апробації нових навчальних планів, створення авторських підручників, посібників, навчального забезпечення, розробка освітніх стандартів, нових структур управління тощо. Генезис розвитку інноваційної освіти нерозривно пов'язаний з генезисом розвитку науки і осмисленням проблем науки. До складу інноваційного процесу належать безпосередньо наукові дослідження у сфері фундаментальних наук і проведення наукових досліджень прикладного характеру, які необхідно використовуват максимально ефективного. Наука, розвиваючись, пред'являє якісно нові вимоги до системи освіти, що сприяє розвитку нових освітніх форм, концепцій і технологій, тобто розвитку інноваційної освіти. У свою чергу, інноваційна освіта, яке націлене на випередження свого часу, сприяє подальшому розвитку науки. Вимоги прагматичної спрямованості вітчизняної освіти висуваються у Національній стратегії розвитку освіти, де зазначено, що «мають постійно оновлюватися зміст освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Саме якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин,

Розділ третій. Філософські проблеми науки і освіти

формування нових життєвих орієнтирів особистості» [див.: 1]. Інноваційний характер сучасної освіти вимагає створення інноваційних освітніх структур, творення активного освітнього середовища, яке веде до гнучкого управління та підтримки відкритого стилю взаємозв'язку. Кінцевою метою інноваційної освіти є виведення навчальних закладів на режим самоуправління, самоорганізації та самовдосконалення.

Освіта у філософському вимірі – це, перш за все, «граничний» соціокультурний архетип. Його зміст утворює освоєння і привласнення наявних у суспільстві знань і навичок, щодо взаємодії людей з усім існуючим, щодо означень неіснуючого, а також створення і використання нової інформації про світ і нові навички дій у ньому. Зрештою, освіта – це саме суспільство в стані свого соціокультурного самовідтворення, тому вміщує в собі як упорядковане, так і безладно перемішане й напластоване розмаїття, набуття, використання і творення знань і незнання, інформації і дезінформації, необхідного і надмірного тощо [7, с. 32]. Освіта не стільки орієнтована на трансляцію традицій, скільки сприяє тому, що нове покоління виробляє власні критерії поведінки в нових ситуаціях. Раніше таке завдання виникала тільки в періоди кардинальної зміни соціальної структури. У сучасних умовах воно стає нормативною вимогою до системи освіти, тому і реформи освіти практично у всіх країнах світу стали постійним явищем. Педагогічні інновації орієнтують інститути освіти на те, щоб готувати людину, здатну до постійної зміни навколишніх обставин, як і до зміни себе. «Освіта – безцінна, вона – поза калькуляції. Важливо саме майбутнє..., і освіта життєво важлива для поліпшення цього майбутнього» [6, с. 86].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Сьогодні важливо, щоб за зовнішніми змінами, що відбуваються в освіті, суспільство побачило їхній зміст. Питання про співвідношення традиційного та інноваційного в розумінні сенсу сучасної філософської освіти не має однозначної відповіді. Формування інноваційних структурних елементів у системі філософської освіти пов'язано з інституційним оформленням тенденцій диверсифікації вищої освіти. Це поняття відображає міру різноманітності, означає перерозподіл ресурсів, їх вкладення в нові сфери діяльності, що істотно відрізняються від початкових. Метою диверсифікації є досягнення стійкості, зменшення ризиків за рахунок збільшення в системах різноманітності елементів і створення якісно нових. Проблеми, що стоять перед освітою майбутнього, вимагають корінних перетворень в самому розумінні сутності освіти, в самому підході до визначення пріоритетів освітньої діяльності. Але зміни в цій сфері можливі за умови першочергового вирішення найбільш загальних освітніх проблем, що визначають роль і місце освіти в вирішенні глобальних цивілізаційних завдань. Саме філософія освіти поєднує власне систему освіти з постійно змінним станом суспільства. Вказуючи напрям розвитку та модернізації системи освіти, вона тим самим покликана здійснювати пошук шляхів вирішення актуальних проблем існування людства. У контексті питань розвитку інноваційної освіти важливо переосмислення сучасною філософією освіти питань взаємодії науки і освіти та виявлення основних тенденцій освітньої політики в даній області. Від трактування мети і цінностей освіти залежить вирішення питання про бажаний співвідношенні традицій та інновацій в його розвитку, про критерії вибору технологій для кожного рівня освітньої системи, про співвідношення цілей освіти як соціальної сфери та соціального інституту і окремого суб'єкта. При обговоренні практичних рішень важлива рефлексія над цілями і змістом освіти, саме це і становить завдання філософії освіти.

Література:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. [Електр. ресурс] – <http://www.mon.gov.ua/>
2. Вандышев В.Н. Философия. Коммуникация. Истина (Философские эссе): Монография / В.Н. Вандышев, В.С. Сломский. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – 216 с.
3. Губерський Л. В., Андрущенко В. П. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів / Сучасна українська філософія: традиції, тенденції, інновації : збірник наукових праць / відп. ред. А. Є. Конверський, Л. О. Шашкова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. – 303 с.
4. Деминг У. Э. Выход из кризиса: Новая парадигма управления людьми, системами и процессами / У. Элвард Деминг — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 370 с.
5. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С.Ф. Клепко – Полтава: ПОІППО, 2006. – 328 с.
6. Нив Р. Генри. Пространство доктора Деминга: принципы построения устойчивого бизнеса / Генри Р. Нив. Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 370 с. Научные редакторы Ю. Адлер, Ю. Рубаник, В. Шпер.
7. Чекаль Л.А., Гейко С.М., Горбатюк, та ін.. Філософія освіти. – Київ-Ніжин: Вид. Лисенко М.М., 2014. – 264 с.